DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh24963>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 18.07.2019
Yayın Tarihi: 31.12.2019

Article Type: Research article
Submitted: 18.07.2019
Publishing date: 31.12.2019

Atıf Bilgisi / Reference Information

Öztürkci, A. (2019). Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı Öncesinde Hakkâri Nasturileri Üzerinde Osmanlı Rus Rekabeti. *Journal of History School*, 43, 1281-1297.

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNE GÖRE I. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE HAKKÂRİ NASTURİLERİ ÜZERİNDE OSMANLI RUS REKABETİ

Alpaslan ÖZTÜRKÇİ¹

Öz

Orta Doğu'nun çok dinli-mezhepli-etnisiteli yapısı sömürgeci güçlere bölgeye müdahale noktasında büyük olanaklar sunmuştur. Bölgede yaşayan azınlık unsurları, etno-dinsel kimlikleri ön plana çıkarılarak 19. yüzyıldan itibaren büyük devletlerin dış politika araçlarından biri haline dönüştürülmeye başlanmıştır. Hakkâri bölgesinde yaşayan Nasturiler de “bağımsız devlet” “özerk devlet” vaatleriyle kolaylıkla büyük devletlerin bölge politikalarının argümanına dönüşebilen topluluklardandır. I. Dünya Savaşının hemen öncesi Nasturileri kazanma adına Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı arasında büyük bir rekabetin yaşandığı tarih kesiti olmuştur. Çalışmanın iki temel amacı bulunmaktadır. Birincisi I. Dünya Savaşı öncesinde Rusya'nın geliştirdiği Orta Doğu ve Osmanlı politikalarında Nasturi unsurunun taşıdığı politik değerin tespit edilmesidir. İkincisi Rus politikalarına karşı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma hedefi taşıyan çok yönlü Nasturi politikasının irdelenmesidir. Çalışmada şu tezler savunulmaktadır: I. Dünya Savaşı öncesinde Nasturiler Rus çarlığı tarafından kolaylıkla araçsallaştırılmışlardır. Osmanlı Devleti'nin Nasturileri kazanma adına geliştirdiği hoşgörü politikası başarısız olmuştur.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, Nasturiler, Rus Politikaları, Osmanlı İmparatorluğu

¹ Dr. Öğrt. Üyesi Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Van/Türkiye. alpaslan6507@gmail.com. [Orcid: 0000-0003-2877-8415](https://orcid.org/0000-0003-2877-8415)

Ottoman-Russian Rivalry on Hakkari Nestorians before the 1st World War According to Ottoman Archives Documents

Abstract

The multi-religious-sectarian-ethnicity structure of the Middle East has provided the colonial powers with great opportunities to intervene in the region. Minority groups living in the region have been turned into one of the foreign policy instruments of the great states since the 19th century by emphasizing their ethno-religious identities. The Nestorians living in Hakkari Region became one of the communities that could easily turn into the argument of the regional policies of the great states with the promises of "independent state" and "autonomous state". Just before the World War I, there has been a historical period, in which there was a great rivalry between the Ottoman Empire and the Russian Tsardom in the name of winning the Nestorians. There are two main objectives of the study. The first is to determine the political value of the Nestorians element in the Middle East and Ottoman policies developed by Russia. The second is to examine the multi-faceted Nestorians policy, which aims to protect the territorial integrity of the Ottoman Empire against Russian policies. The following theses are defended in the study; Before the World War I, the Nestorians were easily instrumentalized by the Russian Tsardom. The tolerance policy developed by the Ottoman Empire in the name of winning the Nestorians has failed.

Keywords: World War I, Nestorians, Russian Politics, Ottoman Empire

GİRİŞ

Literatürde Nasturilerin etno-dinsel- kültürel tarihleri ve Hakkâri Nasturileri'nin çıkardığı 1915 ve 1924 İsyanları üzerine yoğunlaşan nitelikli çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan Yonca Anzerlioğlu'nun "*Nasturiler ve 1924 Ayaklanması*" başlıklı doktora çalışması ve Abdurrahman Yılmaz'ın "Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Nasturi Ayaklanmaları", başlıklı makalesi Nasturi İsyanları konusunda öne çıkan eserlerdendir. Kadir Albayrak'ın, "Keldaniler ve Nasturiler" ve Asahel Grant'ın, "The Nestorians Or Lost Tribes" başlıklı kitapları ise Nasturilerin etno-dinsel-kültürel tarihi üzerine öne çıkan yetkin eserlerdendir. Bunun yanında literatüre iki noktada katkı yapılması gerektiği düşünülmektedir. Birincisi I. Dünya Savaşı öncesinde Rusya'nın makro planda Orta Doğu ve daha lokal düzeyde ise Osmanlı politikalarında Nasturi faktörünün niteliğinin belirlenmesi, İkincisi ise Rusya'nın Nasturi politikası karşısında Osmanlı Devleti'nin aldığı önlemlerin ve Nasturilerin Rusya yanlısı tutumunun iç ve dış dinamiklerinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu iki sorunsalın anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla hazırlanan çalışmamızda, Osmanlı arşiv belgeleri ve modern literatür taranarak öncelikle Nasturilerin tarihsel-kültürel kökenleri ve 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'yle

Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı Öncesinde Hakkâri Nasturileri
Üzerinde Osmanlı Rus Rekabeti

yaşadıkları sorunların iç ve dış dinamikleri irdelenmiştir. Daha sonra Rus Çarlığı'nın ve Osmanlı Devleti'nin Nasturileri kazanma adına geliştirdikleri politikalar ve Nasturilerin bu politikalar karşısındaki tutumu tartışılmıştır.

Tarihsel olarak Roma İmparatorluğu egemenliğinde yaşayan Hristiyanlar Batı kilisesinin Pers İmparatorluğu sınırları içinde yaşayanlar ise Doğu kilisesinin mensupları olarak bilinir (İris, 2003: 19). Doğu Hristiyan kilisesine mensup topluluklarından biri de Katoliklikler tarafından itikadi anlamda sapık olarak kabul edilen Nasturilerdir (Albayrak, 1997: 79). Nasturiler, dinlerine oldukça bağlı bir topluluktur ve Hristiyanlığın ilk misyoner ve propagandacı unsurlarındandır Nasturi patriğinin metropolitanlarını ve diğer misyonerlerini daha 5. yüzyılda Suriye, Hindistan ve Çin'e kadar Hristiyanlığı yaymak amacıyla gönderdiği bilinmektedir (Grant, 1841: 372). Başlangıçta büyük Süryani Kilisesine mensup Nasturilerin, tarihsel süreç içinde ayrışmasında iki önemli aşama söz konusudur. Önce Efes Konsili'nden (431) sonra Hristiyanlık içi teoloji tartışmalarında İstanbul Patriği Nastur, İsa Mesih'in insan ve Tanrı olarak iki farklı doğası(diofizit) olduğu anlayışını öne çıkarmıştır ve bu düşüncelerini paylaşan bir kitle yaratmayı başarmıştır (Albayrak, 1997: 8-9; Dalyan, 2011: 396; Çelik, 1996: 150; Tarakçı, 2010: 226). Nasturi inancının ideolojik hazırlık dönemi olarak tanımlayabileceğimiz bu aşamadan sonra Kadıköy Konsili'nde (451) yaşanan tartışmalarda Nasturiler, Süryani kilisesinden ayrılarak kendi kiliselerini kurmuşlardır (Günel, 1970: 33; İris, 2003: 13; Çelik, 1996: 329).

Tarihsel süreç içinde Pers, Sasani, Abbasi, Moğol, Timur ve Osmanlı devletlerinin egemenliğinde yaşayan Nasturilerin, Timur'un XIV. yüzyılda Bağdat'a hakim olmasından sonra birçok Nasturiyi öldürmesi üzerine coğrafi açıdan korunaklı Hakkari bölgesine yerleştikleri bilinmektedir (Erol, 2011: 131-132; Satılmış, 2011: 104; Özcan ve Dalyan, 2013:150). İran ve Irak'ın kuzeyi ile Hakkâri bölgesinde yoğun olarak yaşayan Nasturilerin nüfusları tam olarak tespit edilememekle beraber, elimizdeki en güvenilir kaynak olan Osmanlı arşiv kayıtlarına göre 20.yüzyıl başlarında 70 bin kadardır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH. EUM. 4Sb. 23/113). Nasturiler bölgede yoğun olarak yaşayan Kürtlere benzer şekilde aşiretli ve aşiretsiz (reaya) olarak ayrılmaktaydılar. Aşiretli Nasturiler daha çok dağlık bölgelerde yaşarlar ve hayvancılıkla geçinirken güvenlikleri Kürt beyleri tarafından sağlanan aşiretsiz olanlar ise bunun karşılığında vergi öderler ve tarımla geçinirlerdi.

Geleneklerine oldukça sadık bir topluluk olan Nasturilerin her aşireti bulundukları bölgenin adıyla anılırdı. En kalabalık aşiretler ise Tiyari ve Tuhub aşiretleridir. Çoğunlukla vergi vermeyen bu iki aşiret mensupları özellikle 19.yüzyıldan sonra bir tazyikle karşılaştıklarında hemen yabancı konsolosluklara müracaat etmekte, suç işleyen şahıslar buralara sığınmaktaydı. Nasturiler, dini ve siyasi liderleri Mar Şimon yönetiminde yaşarlar, her Nasturi senelik belli bir miktar parayı Mar Şimon’a verirdi. Mar Şimon Osmanlı Devleti’nden 1325 (1908) yılına kadar 2500 kuruş daha sonrada 1500 kuruş maaş almışlardır (DH. EUM. 4Sb. 23/113).

Kuzey İran bölgesi üzerinde 16. yüzyılda devam eden Osmanlı-Safevi hakimiyet mücadelesi 1548 yılında Osmanlı Devleti’nin üstünlüğüyle sona ermiş Nasturilerin yoğun yaşadığı Hakkari bu süreçte Osmanlı topraklarına katılmıştır. Zor coğrafi şartları ve ulaşımın güçlüğüyle sağlanmasının da etkisiyle Doğu Anadolu’nun önemli bir kesiminde olduğu gibi Hakkâri de Osmanlı Devleti, tımar sistemi yerine, yurtluk-ocaklık sistemi uygulamaktaydı (Timur, 2010: 216). Güçlü idari ve askeri teşkilatlanma oluşturulmamasının da etkisiyle bölgede Kürt beylerinin güvenliği sağladığı yarı-özerk bir yapılanma ortaya çıktı. İşte söz konusu idari ve sosyo-ekonomik yapı içinde Nasturiler, Hakkari bölgesinde yıllarca imtiyazlı Kürt beylerine² ödedikleri vergiyle merkezi otoriteyle bir sorun yaşamadan varlıklarını devam ettirdiler. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde çeşitli iç ve dış dinamiklerin etkisiyle bölgedeki statüko sarsılmaya başladı ve Nasturiler de bundan en çok etkilenen azınlıklardan biri oldu. Değişimin dış dinamiğini Fransız ihtilali ve misyonerlik faaliyetleri oluşturur. “Her millete bir devlet” sloganıyla çok uluslu imparatorluklar için karşı konulmaz bir kasırgaya dönüşen milliyetçilik akımı, 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Millet Sistemi içindeki en küçük azınlıkları da etkileyerek bunların bağımsızlık hayalleri görmelerine yol açtı. Kuşkusuz yaşadıkları coğrafyada azınlık hüviyeti taşıyan nüfuslarıyla Fırat Nehri’nden Musul’a kadar bağımsız bir devlet kurmak isteyen Nasturiler de bu akımdan fazlasıyla etkilendiler. Bunun yanında Fransa tarafından desteklenen Katolik, ABD ve İngiltere’nin desteklediği Protestan ve Rusya Çarlığı’nın desteklediği Ortodoks misyonerler Osmanlı Devleti içindeki azınlıkları kendi devletlerinin bölge politikaları doğrultusunda manipüle etmeye çalışmaktaydı. Bu konuda çarpıcı bir örnek bir İngiliz misyonerin Hakkâri günlerinin 30 Teşrin-i Sani 1310 (12 Aralık 1894) tarihinde İstanbul’a bildirildiği raporda yer alan şu ifadelerdir:

² İlber Ortaylı bölgedeki Kürt beylerini Transilvanya (Erdel), Romanya, Cebel-i Lübnan, Kırım, Mısır gibi imtiyazlı beylikler arasında sayar(Ortaylı, 2008: 29).

Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı Öncesinde Hakkâri Nasturileri
Üzerinde Osmanlı Rus Rekabeti

“...İngiliz misyonerlerinden Brown Nasturilere Protestan mezhebini kabul ettirmek maksad-ı zahirisıyla Çölemerik’e tabi Koçanis karyesinde Nasturi reisi ruhanisi Mar Şimon nezdinde ikamet eylemekte olup esas maksadı ise bunları İngilizlere ısındırarak bilahere ilka-yı tohum-ı fesad etmek cihetine matuf olduğu ve aralık buldukça Hakkari tarafındaki Ermenileri dahi tahrikden geri durmadığı cihetle ahali-yi Hristiyanıyeyi hükümet-i seniyyeden tebride(uzaklaştırma) çalışan merkurum oradan defî esbabının istihsali...” (BOA, Y. PRK. DH. /8-25).

Yıllarca bu ve benzeri propagandalara maruz kalan Nasturiler, misyonerler ve bu devletlerin diplomatik kanallarıyla yakın ilişkiler geliştirerek bir tehlike anında yabancı temsilciliklere sığındılar zaman zaman da gruplar halinde mezhep değiştirdiler (BOA, DH. ŞFR. 42/44). Nasturi liderleri 1914-1924 yıllarını kapsayan kesitte bu devletlerden özellikle Rusya ve İngiltere’nin desteğiyle bağımsız bir devlet kuracaklarına inandılar.³

19. yüzyılda bütün Orta Doğu’da olduğu gibi Nasturilerin çoğunlukta yaşadığı coğrafyada da Osmanlı Barış düzenini sarsan iç dinamikleri ise devletin sınır güvenliğini ve imparatorluğun farklı unsurları arasında yaşanan çatışmaları önleme noktasında yaşadığı güçlükler oluşturur. Bu bağlamda şu tespitin yapılması aydınlatıcı olacaktır: Tanzimat Dönemi bazı Kameralist⁴ uygulamalarla devletin merkezileşme çabalarının ön plana çıktığı (Mardin, 2013: 12) bir dönem olmasının yanında paradoksal bir şekilde Hristiyan cemaatlerin hareket alanlarını genişlettikleri bir kesitti. Küçük Doğu kiliseleri Nasturiler, Süryaniler ve Keldaniler ile birlikte birkaç bin kişilik protestan kilisesi bile bu dönemde Osmanlı Devleti tarafından tanındı ve kendilerine statü verildi⁵ (Findley, 2012: 100; Berkes, 2008: 228). Böylece özerk birim olarak varlıklarının tescili azınlık unsurlara etnik-dini bir bilinç kazandırırken Müslüman unsurlarla çatışmalarının ve kendilerine alan açmaya çalışmalarının yolunu açtı. Özellikle 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hakkâri’de yaşanan Nasturi-Kürt

³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Levent Ayabakan, “Kürt-Nasturi İlişkileri ve Ağa Petros’un Özerk Asuri Devleti Projesi (1919-1923)”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C. I, S. I, 2015. Yonca Anzerlioğlu, *Nasturiler ve 1924 Ayaklanması*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996; Abdurrahman Yılmaz, “Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Nasturi Ayaklanmaları”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. XXI, Mart 2015.

⁴ “Aydın Despotizmi” olarak tanımlanabilecek bu kavram milli bütünlüğün sağlanması, Feodalizmden kalan ayrıcalıkların yok edilmesi esaslarına dayanır. Şerif Mardin Tanzimat’ı Osmanlı da “Kameralizm” uygulamalarının başlangıcı olarak kabul eder(Mardin, 2013: 12).

⁵ Kissenger’in Fransız ihtilalini “laik bir haçlı seferi”(Kissenger, 2016: 53) olarak tanımlamasını hatırlarsak Bu haçlı seferinin Osmanlı Devletini en küçük Hristiyan birimine kadar atomize ettiği açıktır.

çatışmalarının ve yer yer karşılıklı katliamların sebebini bu yaklaşımın oluşturduğu söylenebilir. Zira Nasturiler, artık statükoyu kabul etmemeye Kürt beylerine ödedikleri vergileri vermemeye başladılar. Nasturilerin söz konusu yaklaşımı da merkezi otoriteden kopuşu da beraberinde getirdi. Bu süreç sonunda 20. yüzyıl başındaki I. Dünya Savaşını Nasturiler özerk ya da bağımsız devlet kurmak yolunda bulunmaz bir fırsat olarak gördüler ve Osmanlı Devletine karşı İtilaf Blok’unda yer alan önce Rusya sonra da İngiltere ile işbirliğine gittiler.⁶

I. Dünya Savaşı Öncesinde Hakkâri Nasturileri Üzerinde Osmanlı-Rus Rekabeti

Bütün 19. yüzyıl ve 20.yüzyılın ilk yarısı boyunca Rus dış politikasının temel diplomatik hedeflerinden biri Orta Doğu’da İngiltere hâkimiyetini kırmak ve bölgede başat güç haline gelmekti. Bu hedefine ulaşabilmenin yolu Orta Doğu’nun iki stratejik noktası Türk Boğazları⁷ ve Basra Körfezi’ne hakim olmaktan geçmekteydi. Rusya’nın bu bölgelere yönelik hedeflerine ulaşabilmesi açısından 18. yüzyılın sonu, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl ilk yarısı bulunmaz fırsatlar sundu. Bu bağlamda 1774 Küçük Kaynarca ve 1878 Berlin Antlaşmaları, Rusya’ya bu imkânların kapılarını ardına kadar açarken Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü ve siyasal varlığını sürdürme noktasında şok edici etkiler yarattı. Küçük Kaynarca antlaşması aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin ilk defa Doğulu bir Hristiyan devlete yenilmesi anlamına da geliyordu (Tonbee ve Kirkwood, 2009: 50). Kuşkusuz bu durum Osmanlı Devleti’nin yıllarca kendine eş değerde gördüğü batılı Hristiyan devletlere yenilmesinden daha yıkıcı bir anlama sahipti. Ancak antlaşma sözü edilen psikolojik etkiden daha önemli diplomatik sonuçlar doğurdu. Zira bu antlaşmayla Osmanlı ülkesindeki Ortodoks Hristiyanların koruyuculuğunu elde eden Ruslar, bu tarihten itibaren Ermeniler, Süryaniler ve Nasturiler gibi Osmanlı Ortodokslarını siyasallaştırma stratejisini devreye sokmaya başladı.⁸

⁶ Nasturilerin Rusya ve İngiltere’yle işbirliği konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Barış Metin, “Urmiye ve Havalisinde Ermeni ve Nasturilerin Faaliyetleri (1917- 1918)”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C. 4, S. 7, Kış 2010; Abdurrahman Yılmaz, “Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Nasturi Ayaklanmaları”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. XXI, Mart 2015; Serdar Sakin, ve Zeki Kapıcı, “İngiltere, Nasturiler ve İç Toprak Projesi (1919- 1922)”, *International Journal of History Studies*, C. 5, S. 5, 2013.

⁷ “Türk Boğazları” kavramı literatürde İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara Denizi için kullanılır(Maity, 1954: 134; Güneş, 2007: 217-218)

⁸ 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşı sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasının Osmanlı devleti üzerinde yıkıcı sonuçlarının ayrıntıları için bkz. Halil İnalıcık, *Devlet-i Aliyye*, C. IV, Kültür Yayınları, İstanbul, 2018; Arnold J. Toynbee, ve Kenneth P. Kirkwood, *Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, (Ç. K. Yargıcı-N. Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2009.

Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı Öncesinde Hakkâri Nasturileri
Üzerinde Osmanlı Rus Rekabeti

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan yaklaşık bir asır sonra Ruslar, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'yla (93 Harbi) Ayestafanos'a kadar ilerlediler. Yapılan barış görüşmelerinde Rus başmurahtası eski İstanbul büyükelçisi İgnatyev'in etkili müzakere performansıyla imzalanan Ayestafanos Antlaşması Rusya'ya Basra ve İskenderun Körfezlerine ulaşma şansı vermektedir. Ancak bu antlaşmayla Orta Doğu'daki çıkarları ciddi şekilde tehdit edilen İngiltere hemen harekete geçerek antlaşmanın uygulanmasını engelledi ve Berlin Kongresi'nin toplanmasını sağladı.⁹ Kongrede imzalanan Berlin Antlaşması'yla İngiltere'nin çıkarlarının ön plana çıktığı fakat Rusya'nın da çıkarlarını gözeten bir metin ortaya çıktı. Bu antlaşmayla Tuna'nın sahil boyunca sol kesimi ile Kars, Batum, Ardahan Rusya'ya bırakılıyordu (Kurat, 2014: 374). Bunun anlamı çok açıktı, İngiltere artık Rusya tehdidine maruz kalan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma siyasetinden vazgeçiyordu. Böylece ilk defa 1868'de liberal Gladstone hükümetinin iş başına gelmesiyle işaretlerini görmeye başladığımız söz konusu politika Berlin Antlaşması'ndan sonra İngiltere'nin Orta Doğu ve Akdeniz hâkimiyeti politikasının stratejik kavşakları olan Kıbrıs, Mısır, Süveyş Kanalı'na yerleştikten sonra devlet politikası haline gelmiş oluyordu (İnalçık, 2018: 292-294; Barr, 2011: 16). Bu bilgiler ışığında Berlin Antlaşmasından sonra İngiltere'nin Rusya karşısında Osmanlı toprak bütünlüğünü sağlayan dengeleyici rolünden vazgeçmesi I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti ve İngiltere'nin farklı bloklarda yer almasının zeminini oluşturduğu çıkarsaması yapılabilir.

Küçük Kaynarca ve Berlin Antlaşmalarının sağladığı siyasal ve hukuki zeminde Osmanlı topraklarında Rus misyonerlerinin ve diplomatik kanallarının yoğun faaliyetleri görülmeye başlandı. Rusya hem geleneksel düşmanı Osmanlı Devleti'ni parçalama hem de Orta Doğu'da İngiltere'yle girdiği rekabette yakaladığı büyük fırsatı kullanmak istemekteydi. İşte bu noktada Rus dış politikasının en önemli argümanlarından biri Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde yaşayan Ermeni, Süryani ve Nasturi gibi Doğu Hristiyan kiliselerine mensup azınlıklar oldu. İlerde belgelerle ayrıntılarına yer vereceğimiz üzere Rusya Nasturileri Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmak için 18. yüzyıl sonundan I. Dünya Savaşı'ndan çekildiği 1917 Brest Litovsk Antlaşması'na kadar bağımsız devlet vaadinden, silah yardımına, mezhep değiştirmeden Nasturilerin dini ve siyasal liderlerine maaş ve rütbeye kadar her araca başvurdu (BOA, DH. ŞFR. 42/44; BOA, DH. EUM. 4Sb. 23/113).

Dâhiliye Nezaretinden Musul, Van ve Erzurum vilayetlerine gönderilen talimatnamede yer aldığına göre I. Dünya Savaşından sonra “Özerk Asuri Devleti

⁹ Bernard Lewis İngiltere'nin bu müdahalesinin Osmanlı Devleti'nin yıkılışını 20. Yüzyıla ertelediği görüşündedir (Lewis, 2006: 388).

Projesiyle”¹⁰ sahneye çıkacak olan Nasturi liderlerinden Hakkârili Ağa Petros, Rus General Andriyanovski ile birlikte sınırda kontroller yapmakta, Salmas, Gever (Yüksekova), Şemdinan (Şemdinli), Çölemerik ve Amidiye gibi yerlerde Nasturilerin Rus Ortodoks mezhebine geçmeleri için propagandaya girişmekteydi. Yine aynı belgede yer alan başka bir bilgiye göre Rus casusu gibi çalışan Ağa Petros’un özellikle Salmas’ta 15 bine yakın Nasturiyi Ortodoks mezhebine geçirdiği kaydedilmekteydi.(BOA, DH. ŞFR. 42/44).

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Kaleminde yer alan bir belgede ise şu ifadelere yer verilmekteydi: “...*Ruslar Salmas’da ve Rumiye’de Nasturi ve Keldanilerden 15000 nefsi Ortodoks yaptılar keza Keldani ve Nasturi papazlarından da 50 kişi Ortodoks oldu kendilerine Rus hükümeti tarafından 3-5 liraya kadar maaş veriliyor...*” (BOA, DH. EUM. 4Sb. 23/113). Yine aynı dairenin kaleminde yer alan başka bir belgede ise Rumiye Şehbenderliğinden (konsolosluk) alınan bilgiye atfen civardaki bazı Nasturilerin silah teminine çalıştıkları bildirilmekteydi (BOA, DH. ŞFR. 40/109).

Başlangıçta Hakkari’nin Koçanis köyünde ikamet eden Nasturi Patriği Mar Şimon’un Ruslarla bağlantısını da Ağa Petros’un sağladığı anlaşılmaktadır (BOA, DH.KMS. 23/43). Ancak I. Dünya Savaşı’nın yaklaşmasıyla bu ilişkiler direkt Patrik tarafından yürütölmeye başlanmış ve Patrik defalarca Rusya’ya gidip gelmiştir (BOA, DH. EUM. 4Sb. 23/113).

Yukarda yer verilen kayıtların da gösterdiği gibi Osmanlı bürokrasisi Rusya’nın Nasturiler üzerindeki çalışmalarının ve bu topluluğun savaş sırasında devlete büyük zarar verme potansiyeline ulaştığının farkındaydı. Bu sebeple Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı öncesinde Nasturileri kazanma adına birkaç değişik strateji uyguladığı anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi, Nasturileri yakından takip etmek ve hükümete karşı fiili bir isyanda bulunmadıkları sürece onlara müdahale etmemektir. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü

¹⁰ Bu proje Ağa Petros’un tamamının Asuri olduğunu ileri sürdüğü Nasturi, Süryani, Keldani, Maruni, Yakubi ve Ezidiler’i tek devlet altında toplama amacını taşır. Planı önce Fransızlara sunan Petros’un olumlu sonuç alması İngiltere’nin hamleleriyle önlenmiştir. Plan 1922 yılında Ağa Petros tarafından TBMM’ye de sunulur. Buna göre, bölgedeki güvenlik birimlerinin Nasturilerden oluşturulması, kanunlarının Nasturilerin kutsal kabul ettikleri “Synhadus” metinlerine göre yapılması ve Türkiye’nin vatandaşlık tanımı içinde Asurilere de yer verilmesi isteniyordu. Bunların karşılığında Nasturiler de her yıl vergi vermeyi, sınır güvenliği konusunda Türk Ordusunu desteklemeyi ve eğitim dillerinin Türkçe olmasını kabul ediyorlardı. TBMM planı kabul etmedi ve bu defa plan, Ağa Petros tarafından genişletilerek 1923 yılında İngilizlere sunuldu. İngilizlerce bir süre oyalanan Ağa Petros planı uygulama imkânını hiçbir zaman bulamadı (Ayabakan, 2015: 61-62-63, 69).

Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı Öncesinde Hakkâri Nasturileri
Üzerinde Osmanlı Rus Rekabeti

Kaleminden Nasturilerin yoğun yaşadığı Van ve Musul vilayetine gönderilen şifreli telgraflar bu olguya işaret eder. Musul vilayetine gönderilen 29 Haziran 1330 (12 Temmuz 1914) tarihli telgrafta, Musul vilayeti sınırları içinde bulunan Nasturilerin nüfuslarının, hangi bölgelerde yoğunlaştıklarının, ne gibi propagandalara maruz kaldıklarının ve hükümetin bunlara karşı acilen ne gibi tedbirleri alabileceğinin rapor halinde merkeze bildirilmesi isteniyordu. (BOA, DH. ŞFR. 42/263)

Van vilayetine gönderilen şifreli telgrafta ise

“...Nasturilerin muhafazayı sükun ettikleri ve hükümete karşı fiilen bir teşebbüs ve hareketleri görülmediği takdirde takib olunmayarak haklarında evvelce ittihazi takarrür eden tedabirin inde'l-icab(gerek duyulduğunda) bulundukları mintika hareket-ı askeriyeye lüzum-ı hissi olunacağı zamana taliki münasib görüldüğünden şimdilik yalnız vaziyetlerinin tahkik ve tarassudu (gözetleme) ile iktifa olunması...”(BOA, DH. ŞFR. 46/195) ifadeleriyle Nasturilere karşı yereldeki yöneticilerin takip etmesi gereken yaklaşımın ana hatları çiziliyordu.

Dâhiliye Nezaretinden Erzurum-Van-Bitlis vilayetlerine gönderilen yazıda ise şu uyarılarda bulunuluyordu:

“... Tohum-ı fesad ve nifak saçarak iğtişâş (ayaklanma) çıkarmaya ve icab eden mevakide (mevkiler) askerin nokta-yı nazarından bir takım tedkikatda bulunmaya şu son zamanlarda fevkalade sarf-ı gayret eylemekde oldukları ve bu cümleden olarak tedkikat-ı fenniye icrası bahanesiyle profesör namı altında üç Rusun Bayezid'e gönderildiği ve Erzurum ve Van ve Bitlis ve Bayezid'deki Rus konsoloshaneleri maiyyetlerinde anasır-ı Osmaniye arasına ilga-yı fesad için bir takım eşhas-ı melune istihdam ve bu hususda bir çok fedakarlığa ihtiyar edilmekde olduğu Kars şehbenderliğinin işarına atfen Hariciye Nezareti'nden bildirilmiştir...” (BOA, DH. SYS. 23/ 16).

Bu konuda Osmanlı yönetiminin uyguladığı ikinci strateji ise klasik dönemden beri uygulanan yerel unsurlardan yararlanma politikasını devreye sokmak oldu. Şöyle ki; Osmanlı devlet yönetiminde yerelde merkezi hükümet adına yetki kullanma hakkına sahip valilerin, vergi tahsili, zorunlu işlerin yaptırılması gibi işlerde ayan, kocabaşı ve ruhani reislerden yararlanması alışlagelmiş bir yöntemdi (Ortaylı, 2008: 253). Bu bağlamda Nasturilerin vergilerinin Mar Şimon aracılığıyla toplanması ve bölgede yeni bir nahiye oluşturularak müdürlüğüne de Nasturi Reisi Mar Şimun'un yeğeni Davut Efendi'nin getirilerek kendisine 2 bin kuruş maaş bağlanması dikkat çekicidir (Yılmaz, 2015: 116). Buradan hareketle Nasturilerde siyasi ve dini lider olan

Patrikler evlenemediği için verasetin amcadan yeğene geçtiği(Albayrak, 1997: 83) düşünüldüğünde Osmanlı devletinin gelecekte Nasturi Patriği olması muhtemel Davut Efendiyle ilişkilerini şimdiden geliştirmeye çalıştığı yorumu yapılabilir.

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı üçüncü politik yaklaşım ise daha çok psikolojik faktörlerin ön plana çıktığı hoşgörü yaklaşımıdır. Bu çerçevede Nasturileri kazanma adına yer yer ödüllendirme yoluna gidildi. Örneğin Osmanlı yönetimi I. Dünya Savaşı öncesinde isyana hazırlık için Ruslarla görüşmeler yaptığını bildiği Nasturi Patriği Mar Şimon'u cezalandırmamış aksine onun vasıtasıyla Nasturileri kendi tarafına çekme yollarını aramıştır Bu politikanın devamı bağlamında Nasturilerin vergileri hafifletilmiş aşiret liderlerine maaş bağlanmıştır. Yine bu kapsamda I. Dünya Savaşı'nın hemen başında dönemin Van Valisi Tahsin Paşa Mar Şimon'u ile görüşerek Nasturilerin her türlü sorunları karşısında devletin onların yanında olduğunu garanti etmiş, patriğe çeşitli hediyeler vermiş ve bunun karşılığında savaşta tarafsız kalmalarını talep etmiştir (BOA, DH. ŞFR. 42/44; Yılmaz, 2015: 117).

İstanbul'un Nasturileri kazanma adına uyguladığı dördüncü stratejiyi Kürt-Nasturi çatışmalarının önüne geçerek Nasturilerin güvenliğini sağlamak ve büyük devletlerin "Hristiyan bir topluluk katlediliyor" bahanesiyle bölgeye müdahalesinin önüne geçme çabası oluşturmaktadır. Bu cihetten olmak üzere Osmanlı Devleti'nin zaman zaman silahlı güç kullanarak bazen de Kürt ileri gelenlerini ıslah etme babında ödüllendirerek sükûneti sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Bu konuda birçok örnek mevcuttur. Örneğin Nasturiler üzerine sefer düzenlemek isteyen Cizre Bey'i Bedirhan'ın Erzurum Müşiri Halil Kamil Paşa'dan izin istemesi üzerine Halil Paşa, İran'la sınır müzakerelerinin devam ettiği konjonktürü de hatırlatarak bunun sırası olmadığına işaret etmiştir(Yazıcı, 2015). Ancak buna rağmen Bedirhan Bey, Nasturiler üzerine 1843 ve 1847 yıllarında iki sefer yapmış ve birçok Nasturiyi öldürmüştür. Merkezi yönetimin emriyle Musul Valisi Mehmet Paşa maiyetindeki askeri kuvvetle bölgeye gelerek Nasturileri yok olmaktan kurtarmıştır. Nasturilerin bir kısmı Musul'a bir kısmı da Urmiye'ye sığınmıştır.(Yılmaz, 2015: 112; Yazıcı,2015). Yine bu kapsamda 31 Temmuz 1304(12 Ağustos 1888) tarihli bir belgede Kürtler ve Nasturiler arasındaki çatışmanın müsebbibi olarak Musul'da ikamet eden Hertoshi aşireti lideri Hacı Ağa gösterilerek bu şahsın şiddetle uyarılması istenmektedir (BOA, Y.PRK.MYD/7-42). Bu konuda başka bir belgede ise hizmetlerinden istifade edilen Musul şeyhlerinden Mehmet Efendi'nin Nasturilere yaklaşımının çağın şartlarına uygun olmadığı gerekçesiyle uyarılması gereğine işaret etmektedir (BOA, Y.PRK.UM.13-103). Galob gazetesinde yer verilen Van'da Kürt ahalinin Ermeni ve Tiyari Nasturilerine zulüm yapıldığı iddialarının Londra sefaretinden

Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı Öncesinde Hakkâri Nasturileri
Üzerinde Osmanlı Rus Rekabeti

bildirilmesi üzerine Dahiliye Nezaretinin hemen durumun soruşturulmasını istemesi bu konudaki başka bir örnektir (DH.MKT./1588-85).

I. Dünya Savaşı öncesinde Rusya ve Osmanlı Devleti arasında Nasturileri kazanma politikalarının kıyasıya çatıştığı bir kesitte Osmanlı Devleti’ne sığınan “Geoben” ve “Breslav” adlı Alman savaş gemilerinin 29 ve 30 Ekim 1914 tarihlerinde Rusya’nın Odesa, Sivastopol, Feodosya, Novorossiysk ve Batum şehirlerini bombalamasının akabinde Rusya 2 Kasım 1914’te Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etti. Çar II. Nikola bu sebeple 3 Kasım’da yayınladığı Manifestosunda “*bu harbin Karadeniz sahillerinde ecdad tarafından vasiyet edilen tarihi emellerin gerçekleştirilmesine*” imkân vereceğini açıkladı (Kurat, 2014: 442). Diğer yandan ise yoğun bir propaganda faaliyeti başladı. Rusya’da artık sıklıkla “*Ayasofya’ya haç dikmekten*” söz ediliyor, bunun için bir yardım sandığı bile kuruluyordu. Basın Rusya’nın İstanbul üzerindeki haklarından söz ediyor ve önde gelen siyasal parti liderleri bu yönde nutuklar atıyordu (Kurat, 2014: 442). Söz konusu propagandanın en önemli amacı Alman saldırıları karşısında sıkışan İngiltere ve Fransa’ya boğazlar konusundaki Rus politikasını kabul ettirmektir. Rus Dışişleri bakanı Sergey D. Sazanov ve İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey arasında yapılan uzun görüşmeler ve iki devlet arasında yapılan nota teatileri sonucunda İngiliz hükümeti, 12 Mart 1915 tarihli notasıyla Rusya’nın boğazlar üzerinde iddia ettiği haklarını tanıdı. Benzer şekilde Fransa da 10 Nisan tarihli notasıyla bu durumu teyit etti ve I. Dünya Savaşı devam ederken Osmanlı Devleti’ni parçalama tasarılarının ilk gizli antlaşması olan İstanbul Anlaşması¹¹ imzalandı (Köse, 2015: 5; Kurat, 2014: 442; Karal, 542).

Fransız notasından yani İstanbul anlaşmasının kesinleşmesinden tam bir ay sonra Nasturi Patrik Mar Şimun Güney Azerbaycan’a hakim Rus General ile yaptığı anlaşma uyarınca 10 Mayıs günü seferberlik ilan etti ve 1915 Nasturi isyanını başlattı. Kronolojinin çarpıcılığı oldukça açıktır. Zira Türk Boğazları üzerindeki tarihsel emellerini İngiltere-Fransa ikilisine kabul ettiren Rusya, Kafkas cephesinde yoğun çatışmalar yaşadığı Osmanlı Devleti’ni zor durumda bırakabilecek bir kesitte Nasturileri de devreye sokmuş oluyordu. Başta Mar Şimon olmak üzere Nasturi liderleri için ise konjonktür bağımsızlık için oldukça elverişli koşullar taşımaktaydı. Rusya kendilerini mutlak anlamda desteklemekteydi ve Osmanlı Devleti birçok cephede savaştığı için Nasturiler ile baş etmesi güçtü. Üstelik I. Dünya Savaşı’nda iki taburla Ruslar’ın yanında gönüllü olarak savaşan Nasturiler bunu karşılığında 25.000 tüfek temin ederek o

¹¹ İsmail Köse anlaşmanın bir notalar bütünü ve kamuoyundan gizlenmeleri dolayısıyla imzacı devletlerin parlamentolarının onayından geçmemesi gerekçeleriyle İstanbul ve boğazlar üzerindeki söz konusu belgeleri “antlaşma” saymayarak diplomaside bir alt kategoride yer alan “anlaşma” olarak ele alır (Köse, 2015: 6).

dönem için önemli bir silahlı güce de ulaşmışlardı (Sakin ve Kapıcı, 2013:210). Bütün bunlara rağmen Nasturiler bağımsız devlet kurmak umuduyla başlattıkları isyan (Mayıs 1915) başarıya ulaşamadı. Osmanlı ordusu isyanın başlamasından 5 ay sonra harekete geçebilmiş olmasına rağmen isyancıları kontrol altına almakta zorlanmadı (Metin, 2010: 155). Kuşkusuz Nasturi isyanı bağlamında yapılacak en önemli çıkarsama yukarıda belgeleriyle ortaya koyduğumuz Osmanlı Devleti'nin Nasturilere karşı geliştirdiği koruyucu ve ılımlı politikaların başarısız olduğunu sarıh bir şekilde göstermesidir.

Ekim devriminden sonra Rusya'da Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle bu devletin 15 Aralık 1917 tarihinde imzaladığı Brest-Litovsk Antlaşması'yla savaştan ve bölgeden çekilmek zorunda kalmasıyla Osmanlı Devleti açısından Nasturileri etkisizleştirme bağlamında uygun koşulların oluştuğu düşünülebilir. Ancak Osmanlı ordusundan kaçan Ermeni ve Nasturiler ile geri çekilen Rus ordusundan elde ettikleri silahlarla güçlenen İran Nasturileri Urmiye civarında birleşirler (Metin, 2010: 154-155) ve Nasturilerin yeni koruyucusu olarak İngiltere hemen rol almaya başlar. 19. yüzyılın sonlarında Nasturiler üzerindeki faaliyetlerini yoğunlaştırmasına rağmen Rusya'nın coğrafya ve mezhep avantajını kıramayan İngiltere, Rusların bölgeden tamamen çekildiği 1917 kışına kadar Nasturiler üzerinde ciddi bir etki yaratamamıştı. Rusya'nın çekilmesiyle bölgede oluşan yeni denklem İngiltere'yi Nasturiler üzerine yoğunlaşmayı daha acil hale getirdi. Zira yeni durumda Osmanlı ve Alman ordularının Bakü petrollerine kolaylıkla ulaşabileceği şartlar oluştuğu gibi Osmanlı ordusunun Orta Asya Türkleriyle bağlantı kurma imkânı da doğmuştu. Bu iki nokta da savaşta İttifak Bloku'na avantaj sağlayacağı gibi Rusya'nın çıkarlarına da aykırıydı. Nitekim İngiltere-Rusya ikilisi Urmiye Konferansında Almanya ve Osmanlı Devleti'nin engellenmesi konusunda anlaşmaya vardılar ve İngiltere Nasturiler'e bağımsızlık vad ederek onları bu hesaplaşmanın içine çekmekte zorlanmadı. İngiltere savaşta firar eden Rus askerlerinden, Ermeni ve Nasturilerden askeri birlikler oluşturarak bunların eğitimi amacıyla bölgeye subaylar gönderdi (Metin, 2010: 156). Nasturiler bu defa da I. Dünya Savaşı'nın kalan bölümünde İran-İrak sınırında yaptıkları saldırılarla ve Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra 1924 yılında başlattıkları isyanla İngiltere'nin bölge politikalarının aparatını dönüştürdüler ve Hakkâri'den sürüldüler.¹²

¹² 1924 Nasturi İsyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Reşat Hallı, *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938)*, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara, 1972; Yonca Anzerlioğlu, *Nasturiler ve 1924 Ayaklanması*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996.

SONUÇ

I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı ülkesinde yaşayan Nasturileri kazanma adına Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı arasında büyük bir rekabet yaşanmıştır. Bu mücadeleden en çok etkilenen Nasturi unsurlarından bir bölümü de Hakkâri Nasturileri olmuştur. Nasturilerin Rus etkisine açık hale gelmesinde Fransız ihtilalinin yaydığı milliyetçi fikirler, Hristiyan misyonerlerin bütün 19.Yüzyıl boyunca yaydığı ayrılıkçılık tohumları, Rusların Küçük Kaynarca ve Berlin Antlaşmalarıyla Doğu Hristiyanlarının koruyuculuğunu elde etmesi, Osmanlı Devleti'nin artık içerde sosyo-politik statükoyu ve sınır güvenliğini sağlama noktasında yaşadığı güçlükler etkili olmuştur.

Rusya'nın Nasturi politikasının İngiltere'ye ve Osmanlı devletine yönelik iki ayağı söz konusudur. Rusya mezhepsel olarak kendisi gibi Ortodoks olan Nasturileri Orta Doğu'da İngiltere hâkimiyetini kırma noktasında kullanabileceği araçlardan biri olarak görmüştür. Diğer yandan Hakkâri Nasturilerine askeri teçhizat ve lojistik destekte bulunmuş ve bu azınlığa Osmanlı Devletini zayıflatacak unsurlardan biri gözüyle bakmıştır. Rusya'nın bu politikaları karşısında Osmanlı devleti ise Nasturileri kazanma hedefine yönelik temel parametresini hoşgörünün oluşturduğu çok yönlü ve ılımlı bir politika geliştirmiştir. Bu bağlamda Hakkari Nasturi liderlerinin açıkça ayrılıkçı faaliyet olarak değerlendirilebilecek Rusya'yla görüşmeleri karşısında dahi fiili müdahalede bulunmamıştır. Aksine onları Kürt beylerine karşı korumuş, ruhani reislerine maaş vermiş ve çeşitli hediyelerle taltif etmiştir. Buna rağmen Nasturiler I. Dünya Savaşı yıllarında tercihlerini Rusya'dan yana yaparak, Rusya'nın Türk Boğazlar üzerindeki hak iddialarını müttefiklere kabul ettirdiği gizli İstanbul Anlaşmasından (Nisan 1915) bir ay sonra yıllarca tebaası bulundukları Osmanlı devletine karşı isyan etmişlerdir. Bu isyan Osmanlı devletinin koruyucu ve ılımlı Nasturi politikasının başarısızlığı anlamına gelmekteydi. İsyanın Osmanlı birliklerince bastırılmasından sonra da Rusya, I. Dünya Savaşı'ndan çekildiği Ekim 1917'ye kadar söz konusu Nasturileri araçsallaştırma politikasını sürdürmüş, liderleriyle geliştirdikleri ilişkilerle Osmanlı Devleti'ne karşı bu unsuru çatışmalarda kullanarak İran sınır güvenliğini tehdit etmeyi başarmıştır.

Nasturilerin tercihlerini Rusya'dan yana kullanmalarında çeşitli iç ve dış dinamikler etkili olmuştur. I. Dünya Savaşı başlamadan Osmanlı devletinin savaş sonunda dağılma tehdidiyle karşı karşıya kalabileceğini kuşkusuz Nasturiler de görmüşler ve Rusyayı bağımsızlıklarını kazanma adına dayanabilecekleri önemli bir güç olarak değerlendirmişlerdir. Osmanlı Devleti hâkimiyetinde yaşayan Batı

Hristiyan Kilisesine mensup Yunan, Sırp, Bulgar gibi azınlıklar Avrupa'nın büyük güçlerinin desteği ve Fransız İhtilali'nin de etkisiyle daha önce bağımsızlıklarını kazanabilmiş olmaları da diğer Doğu Hristiyan Kilisesi mensupları Ermeniler ve Süryaniler gibi Nasturilerin de motivasyonunu artıran başka bir unsur olmuştur. Osmanlı devletinin sınır güvenliğini ve kendi tebaası bulunan unsurları koruma noktasında her geçen gün güçlükler yaşaması da Nasturileri isyana sevk eden faktörlerden biri olarak kaydedilebilir.

Son olarak Nasturilerin temel politik hedefleri olan bağımsız ya da özerk devlet kurma hedeflerine ulaşamamalarında kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan iki noktaya dikkat çekmek gerekir. Nasturilerin başarısızlığında etkili olan birinci faktör bu unsurun dini-siyasi liderlerinin siyasal gerçeklikten kopuk irrasyonel politikalarıdır. Fırat'tan Urmiye Gölüne hemen hemen her yerde azınlık olarak yaşayan bir topluluğun bu kadar geniş sınırlarda devlet kurma hayalinin rasyonaliteden ne kadar uzak olduğu açıktır. İkinci etken ise Nasturi liderlerinin özerklik ya da bağımsızlık için tek veri olarak büyük devletlerin kendilerini desteklemelerini almalarıdır. Bu bağlamda Nasturiler, köklü bir geleneğe sahip Osmanlı Devleti karşısındaki yetersizliklerini göz ardı ettikleri gibi bölgedeki Kürt aşiretleri faktörünü dikkate almamışlardır. Sonunda Rusya ile bağımlılık ilişkisi çerçevesinde hareket eden Hakkâri Nasturileri hiçbir siyasal kazanım elde edemedikleri yerlerinden yurtlarından olmuş ve uzun yıllar kamplarda İngiltere'ye mahkûm yaşamışlardır. 1918-1924 yılları arasında ise İngiltere'nin önce I. Dünya Savaşı'nda Orta Doğu daha sonrada Musul politikalarının argümanı haline gelen Nasturiler 1924 isyanından sonra Hakkâri'den çıkarılmışlardır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- BOA, Y.PRK. MYD/7-42. 31 Temmuz 1304(12 Ağustos 1888).
BOA, DH.MKT./1588-85. 21 Kanun-ı Evvel 1304(2 Ocak 1889).
BOA, Y.PRK.UM.13-103. 27 Kanun-ı Evvel 1304(7 Ocak 1889).
BOA, Y. PRK. DH. /8-25. 30 Teşrin-i Sani 1310 (12 Aralık 1894).
BOA, DH. SYS. 23/ 16. 27 Şubat 1327 (11 Mart 1912).
BOA, DH. ŞFR. 40/109). 16 Nisan 1330 (29 Nisan 1914)
BOA, DH. ŞFR., 46/195. 26 Teşrin-i Evvel 1330 (8 Kasım 1914).

Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı Öncesinde Hakkâri Nasturileri
Üzerinde Osmanlı Rus Rekabeti

BOA., DH. ŞFR., 42/263. 29 Haziran 1330 (12 Temmuz 1914).

BOA., DH. ŞFR., 42/44. 3 Haziran 1330 (16 Haziran 1914).

BOA, DH.KMS.,23/43. 29 Mayıs 1330 (11 Haziran 1914).

BOA, DH. EUM., 4 Sb., 23/113(tarih yok)

Araştırma Eserleri

Albayrak, K. (1997). *Keldaniler ve Nasturiler*. Ankara: Vadi Yayınları.

Anzerlioğlu, Y. (1996). *Nasturiler ve 1924 Ayaklanması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ayabakan, L. (2015). Kürt-Nasturi İlişkileri ve Ağa Petros'un Özerk Asuri Devleti Projesi (1919-1923). *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 49-76.

Barr, J. (2011). *A Line in the Sand*. London: Simon & Shuster UK Ltd.

Bayburt, D. (2010). Milli Mücadele Döneminde Süryaniler. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 3(6), 45-72.

Berkes, N. (2013). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*.(yay. haz. A. Kuyaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çelik, M. (1996). *Süryani Tarihi I*. Ankara: Ayraç Yayınevi.

Dalyan, M. (2011). XIX. Yüzyılda Nasturilerde Tarım ve Tarımsal Faaliyetler. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 396-409.

Erol, S. (2011). Doğu Süryani Kilisesi Tarihi Çerçevesinde İran Asuri-Keldanilerine Genel Bir Bakış. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(16), 129-137.

Findley, C. (2012). *Modern Türkiye Tarihi (1789-2007)*. (Çev. G. Ayas), İstanbul: Timaş Yayınları.

Günel, A. (1970). *Türk Süryaniler Tarihi*. Diyarbakır.

Güneş, Ş. (2017). Türk Boğazları. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 34, 217-250.

Grant A. (1841). *The Nestorians Or Lost Tribes*. Newyork: Harper & Brothers.

Hallı, R. (1972). *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938)*. Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları.

- İnalcık, H. (2018). *Devlet-i Aliyye*. IV. İstanbul: Kültür Yayınları.
- İris, M. (2003). *Bütün Yönleriyle Süryaniler*. İstanbul: Ekol Yayımcılık.
- Karal, E. Z. (Tarihsiz). *Büyük Osmanlı Tarihi*. Ankara: Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaymaz, İ. Ş. (2010). Birinci Dünya Savaşı Sonunda Musul Vilayeti'nde İngiliz Yönetiminin Kurulması. *Memleket Siyaset/ Yönetim Dergisi*, 5(14), 104-19.
- Kissenger, H. (2016). *Dünya Düzeni*. (Çev. Sinem Sultan Gül). İstanbul: Boyner Yayınları.
- Köse İ. (2019). I. Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar'ın Rus Çarlığı'na Bırakılması Mart-Nisan 1915. *bilig*, 89, 1-27.
- Lewis, B.(2006). *Orta Doğu*. (Çev. Selen Y. Kölay). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Mardin, Ş. (2013). *Türk Modernleşmesi*. (Der. Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Maity, A. B. (1954). The Problem of Turkish Straits. *The Indian Journal of Political Science*. 15(2), 134-152.
- Metin, B. (2010). Urmiye ve Havalisinde Ermeni ve Nasturilerin Faaliyetleri (1917- 1918). *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 4(7), 153-163.
- Ortaylı, İ. (2008). *Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu*. İstanbul: Kültür Yayınları.
- Özcan, U. D. M. (2013). XIX. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Nasturi, Ermeni, Yezidi ve Çerkez Topluluklarında Başlık Parası Uygulamaları. *Milli Folklor*, 25(98), 150-164.
- Sakin, S. & Kapıcı, Z. (2013). İngiltere, Nasturiler ve İç Toprak Projesi (1919-1922). *International Journal of History Studies*, 5(5), 207-224.
- Tarakçı, M. (2010). Nestorius ve Kristolojisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 215-241.
- Timur, T. (2010). *Osmanlı Toplumsal Düzeni*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Tunçay, M. (2012). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toynbee, A. J. ve Kirkwood, K. P. (2009). *Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu*. (Ç. K. Yargıcı ve N. Uğurlu). İstanbul: Örgün Yayınevi.

Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı Öncesinde Hakkâri Nasturileri
Üzerinde Osmanlı Rus Rekabeti

- Satılmış, S. (2006). XIX Yüzyılda Hakkâri’de Hristiyan Bir Cemaat Nesturiler(İdari, İktisadi ve Sosyal Durumları). *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 103-121.
- Yazıcı, N. (2015). Osmanlıdan Cumhuriyet’e Hakkari İsyancıları (1843-1933). <http://devlet.com.tr/makaleler/html> (Erişim tarihi: 08.07.2019)
- Yılmaz, A. (2015). Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Nasturi Ayaklanmaları. *Tarih Okulu Dergisi*, 21, 107-129.